

УДК 355.098:27-722.53(477)"1991/2022"

DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.3>

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ (1991–2022 РОКИ)

Василь Гоголь

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5236-885X>

*ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»,
факультет гуманітарних наук, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого, 22, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна*

Руслан Делятинський

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6020-7666>

*ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»,
факультет гуманітарних наук, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Софрона Мудрого, 22, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна*

У статті висвітлено процес трансформації поглядів на роль капеланів та законодавче становлення інституту військового капеланства від проголошення незалежності України (1991 р.) до остаточної офіційної інституалізації військового капеланства в ЗСУ в умовах повномасштабної агресії РФ в Україні (2022 р.), уточнено схему періодизації історії запровадження та законодавчого закріплення інституту військового капеланства в сучасних ЗС України, яка включає п'ять етапів.

Доведено, що процес становлення інституту військових капеланів в Україні, слід підкреслити, став результатом довготривалого процесу практичних кроків та теоретичного переосмислення ролі капеланів у формуванні духовно-моральних якостей і задоволенні духовно-релігійних потреб військово-службовців Збройних Сил України.

Автори пропонують власну схему періодизації історичного процесу становлення інституту військового капеланства в Україні, кожен із яких характеризується специфікою виявлення ініціативи з боку Церкви та держави щодо запровадження капеланства у Збройних Силах України. Так, на першому етапі (1991–2008 рр.) ініціатива організації капеланства виходила спершу від Церков, а відтак – і представників армії, однак не мала чітких нормативних механізмів; на другому етапі (2008–2014 рр.) на основі Меморандуму про співпрацю (2008 р.) почали формуватися нормативні акти органів державної влади щодо налагодження співпраці із Церквами у сфері капеланства, а будь-які ініціативи щодо запровадження капеланства мали партнерський характер; на третьому етапі (2014–2016 рр.) інституалізація капеланства відбувалася під значним впливом волонтерського руху та поступового зростання підтримки державної влади у напрямку нормативного регулювання діяльності капеланів; на четвертому етапі (2017–2021 рр.) військове капеланство спершу запроваджується нормативними актами, а відтак набуває довшеного вигляду через прийняття спеціального закону. Відтак, п'ятий етап (з 2022 р.) позначений складними умовами повномасштабної війни РФ проти України, в якій військові капелани гідно виконують своє служіння Богові та Україні задля досягнення справедливого миру.

Ключові слова: капелан, священнослужитель, Закон України, Служба військового душпастирства (капеланська служба), інституалізація капеланства, АТО/ООС, повномасштабна війна.

Уже в перші місяці повномасштабної війни Російської Федерації проти України 2022 р. роль військового капеланства у духовно-моральній підтримці захисників нашої держави набула абсолютно нового значення. Якщо в 1990-х роках проблема залучення священників до душпастирської опіки воїнів мотивувалася конституційним правом на задоволення їхніх духовно-релігійних потреб, то сьогодні, очевидно, священники-капелани в умовах

війни постають перед нами в образі сучасних героїв, особливої категорії учасників війни, які не тільки свідчать про події на передовій з перших вуст, але й підтримують духовно-моральний стан військовослужбовців, надають їм практичну психологічну, соціальну та волонтерську допомогу, а згодом, на етапі тимчасової або постійної демобілізації, сприяють реабілітації військовослужбовців і їхніх родин. Така «багатофункціональність» ролі капеланів, зрозуміло, потребувала додаткового законодавчого регулювання, що й сприяло завершенню законодавчого становлення інституту Служби військових капеланів в Україні. Переосмислення активної, діяльної ролі капеланів у формуванні й зміцненні воїнів-захисників, яке розпочалося ще на Майдані 2013–2014 рр. та продовжувалося з моменту агресії РФ щодо України 2014 р. й упродовж проведення Антитерористичної операції / Операції об'єднаних сил (АТО / ООС), сьогодні довершується практично та відповідно до оновленого в умовах воєнного часу законодавства. Вже 15 березня 2022 р. Президент України В. Зеленський підписав зміни до Закону України «Про Службу військового капеланства» (від 30.11.2021 р.), якими фактично його введено в дію й тим самим завершено законодавче становлення інституту військових капеланів [12]. Ця обставина актуалізує дослідження окресленої у назві статті проблематики.

Метою статті є висвітлення процесу трансформації теоретичних поглядів на роль капеланів та процесу запровадження інституту військового капеланства від проголошення незалежності України (1991 р.) до його остаточної офіційної інституалізації в Збройних Силах України (ЗСУ) в умовах повномасштабної агресії РФ в Україні (2022 р.). Для досягнення поставленої мети необхідно провести періодизацію історії становлення капеланства в ЗСУ, проаналізувати особливості теоретичного обґрунтування, законодавчого регулювання та практичних кроків щодо запровадження та розвитку інституту військового капеланства в Україні на різних етапах.

Будь-яка періодизація становлення капеланства в ЗСУ, очевидно, має умовний характер, оскільки відображає лише частину сутнісних ознак, які беруться до уваги дослідниками, а відтак, може бути удосконаленою. Так, у вітчизняній науковій літературі вперше періодизацію історії капеланства в незалежній Україні здійснила Л. Владиченко, яка виокремила три періоди розвитку співпраці церков і релігійних організацій із ЗСУ: перший (з 1992 р. до листопада 2008 р.) – час налагодження співпраці, спершу безсистемної та спорадичної, а з 2000 р. – поступово консолідованої міжконфесійної взаємодії; другий (з листопада 2008 р. по липень 2014 р.) – це етап консолідованої та дієвої співпраці із ЗСУ та Міністерством оборони України; третій (з липня 2014 р.) – час створення та становлення інституту військового капеланства на загальнодержавному рівні [4]. Тим часом капелан о. А. Зелінський, дотримуючись дещо інших «маркерів», також виокремив «три етапи розвитку капеланства в Україні: перший у мирному побуті... Другий етап – це початок бойових дій. І тепер третій етап – це 2017 рік і офіційна інституціоналізація...» [2, с. 14].

Згодом М. Ващук спробував удосконалити схему періодизації розвитку військового капеланства в незалежній Україні, виокремлюючи чотири етапи: перший (1991–2004 рр.) – час оцінки можливості створення капеланської служби, а ініціатива її організації на волонтерських засадах належала Церквам і представникам армії; другий (2004–2014 рр.) – час активізації військово-церковного співробітництва, що характеризувався розробкою та прийняттям нормативних актів і директивних вказівок органів державної влади, налагодженням співпраці з Церквами, створенням регулюючих органів; третій етап (2014–2017 рр.), розпочався з моменту російської агресії на сході України 2014 р. та пов'язаний з організацією волонтерського руху капеланів в зоні АТО; четвертий етап розпочався з грудня 2016 р., коли наказом Міністерства оборони України було затверджено «Положення про службу

військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України», що характеризується інституціоналізацією на офіційному рівні військового капеланства в нашій державі [2, с. 14–16].

О. Ворошук також удосконалив схему періодизації, що включала наступні чотири періоди: перший – становлення та пошуків оптимальної моделі військово-релігійних відносин у ЗСУ (грудень 1991 – квітень 2006 рр.), який, в свою чергу поділявся на два етапи – неусталених зв'язків між ЗС України та релігійними організаціями (грудень 1991 – березень 1992 рр.) і становлення військово-релігійних відносин у ЗС України (березень 1992 – квітень 2006 рр.); другий – розвитку військово-релігійних відносин у ЗСУ (квітень 2006 р. – липень 2014 р.); третій – перехідний період від світської до європейської (німецької) моделі задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗСУ (липень 2014 – грудень 2016 рр.); четвертий – період інституалізації служби військового духовенства (капеланської служби) ЗСУ (грудень 2016–2017 рр.) [7, с. 65–69].

Відмінності в згаданих схемах періодизації історії становлення військового капеланства в Україні обумовлена вибором дослідниками різних сутнісних ознак та ключових подій, що стали «вододілом» між періодами становлення капеланства. Враховуючи ці схеми періодизації, варто додати, що у 2022 р. завершився попередній (четвертий за О. Ворошуком, або третій за Л. Владиченко) період запровадження (інституалізації) служби військового капеланства в Україні, і з цього часу наступив новий (п'ятий за чергою) історичний етап – розвитку військового капеланства в умовах повномасштабної війни РФ проти України.

Теоретичне обґрунтування необхідності запровадження інституту капеланства в Збройних Силах України відображено в наукових та науково-популярних публікаціях українських дослідників, що належать до різних наукових шкіл і навіть наукових спеціальностей – історичних наук, релігієзнавства, богослов'я, психологічних, юридичних і політичних наук, державного управління, військових наук та національної безпеки. Характерною тенденцією в наукових дослідженнях інституту військового капеланства є певне зміщення акцентів дослідницьких інтересів: якщо у 1990-х – на початку 2000-х рр. науковці зосереджувалися на історії капеланства у ХХ столітті, то після збройної агресії РФ в Україну у 2014 р. почали аналізувати теоретичні та практичні аспекти запровадження капеланства в Збройних Силах України з часу проголошення незалежності. Зокрема, теоретичне узагальнення історичного розвитку військового капеланства в Україні упродовж ХХ – початку ХХІ ст. здійснили І. Пилипів та співавтор даної статті Р. Делятинський [29].

За перше двадцятиліття ХХІ ст. варто відзначити декілька знакових досліджень фахівців різних наукових галузей з проблематики військового капеланства в Україні, в яких простежується складний процес обговорення доцільності та можливих способів запровадження інституту військового капеланства. Так, Л. Непіпенко спершу вважала, що за умов «багатовекторності ідентичностей» населення, «міжконфесійного розбрату» та «політизації релігійного життя» «необачливе запровадження інституту капеланства потенційно може внести політичне протистояння у військові підрозділи», становити «пряму загрозу національній безпеці України» [27, с. 85–86]. Згодом дослідниця підкреслювала, що «факт легітимізації капеланства у Збройних Силах» у 2015–2016 роках все ж таки потребує досягнення «консенсусу в конкретних питаннях душпастирської опіки між великою кількістю конфесій» та «динамічного розв'язання на законодавчому рівні» процедури запровадження капеланства в ЗСУ [28, с. 30–33].

Схожу позицію «обережності» зайняв і С. Здіорук, який у першій аналітичній записці для Національного інституту стратегічних досліджень України розглянув досвід

організації служби військових капеланів деяких країни (США, ФРН, Канади, Нідерландів, Ірану) та перші кроки запровадження релігійно-духовної опіки військовослужбовців у незалежній Україні. Він дійшов висновку, що, зважаючи на ряд причин, «у найближчій перспективі... введення інституту військових капеланів у Воєнній організації Української Держави неможливе, але доцільне», тому необхідно спершу вдосконалити корпус українського законодавства, після чого в середньостроковій перспективі Українська держава буде готова «впровадити Службу військових капеланів» [13, с. 29–30]. У другій аналітичній записці С. Здіорук, враховуючи «деструктивну антиукраїнську діяльність Московського патріархату» в Україні як частини ідеологічного проекту «руської мір», рекомендував використовувати сформований в умовах протистояння російській агресії досвід служби військових капеланів, водночас врегулювати законодавство у цій сфері [14, с. 8–11]. Натомість Ю. Решетніков рекомендував навіть створити в структурі Міністерства оборони України окремий підрозділ для координації співпраці з релігійними організаціями для «забезпечення практичного керівництва процесом упровадження військового душпастирювання...» [36, с. 218].

Окремі аспекти проблеми капеланства вивчали ряд інших дослідників, що належать до різних наукових галузей. Так, Е. Дробко проаналізував процеси формування в Міністерстві оборони України відповідної нормативно-правової бази та організаційної структури для запровадження інституту капеланства в ЗСУ упродовж 2008–2014 років [11]. А. Підлісний показав душпастирську діяльність в армії за роки незалежності Української держави, в ході миротворчих дій та Антитерористичної операції на сході України [30]. Т. Калиниченко розглянула формування образу військового капелана через призму журналістських матеріалів українських засобів масової інформації у 2014–2015 роках [18], а також трансформацію ролі та функцій військових капеланів в Україні на початку ХХІ століття, зокрема під час Майдану та подій в зоні АТО [17]. У співавторстві з Т. Кожушко Л. Владиченко показала сучасний стан розвитку військового капеланства в двох католицьких церквах України – РКЦ та УГКЦ [5]. Я. Кушнірчук розглянув основні аспекти інтеграції православного духівництва у ЗСУ упродовж 2000-х рр. [24], а В. Гоголь, співавтор даної статті, – специфіку розвитку інституту військового капеланства УГКЦ у 2014–2021 рр. [8].

М. Ващук проаналізував правові аспекти інституалізації військового капеланства в Україні, порівняв досвід України і США в цій сфері [1; 2]. О. Ворошук показав досвід розвитку служіння військових капеланів в арміях іноземних держав (США, Німеччини та Ірану), виокремив чотири моделі капеланства (англо-американську, європейську (німецьку), ісламську та світську етатистську) та запропонував у процесі запровадження капеланства в ЗСУ використовувати не тільки зарубіжний, але й вітчизняний досвід, зокрема під час сучасних бойових дій на сході України [6].

Важливе практичне значення для обґрунтування законодавчих ініціатив мали праці ще декількох науковців. Так, В. Чернописька дійшла висновку, що адміністративно-правові гарантії діяльності капеланів неможливо вирішити лише за допомогою підзаконних нормативно-правових актів, тому необхідно прийняти спеціальний Закон України «Про військове капеланство» [40, с. 78]. Ю. Кривенко, аналізуючи законопроект № 1153 від 02.12.2014 р. «Про внесення змін до деяких законів України» (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах), висловив ряд застережень, також підкреслив необхідність прийняття спеціального закону [23, с. 97–98]. Згодом С. Скуріхін теж підтвердив необхідність завершення законодавчого регулювання запровадження інституту капеланства в Україні шляхом прийняття відповідного спеціального закону [37].

Окрема група науковців звертала увагу на богословські та психологічні аспекти діяльності інституту військових душпастирів у ЗСУ. Так, перший військовий капелан при штабі АТО о. А. Зелінський (представник УГКЦ) у книзі «Соняхи. Духовність на час війни» показав передусім «духовний вимір людського досвіду війни» [15]. Р. Коханчук і Т. Калениченко розглянули роль військового капелана, суть його служіння в сучасних умовах агресії РФ проти України [19]. Н. Матейко дійшла висновку, що військові капелани з перших днів АТО (2014 р.) «поєднали душпастирську та психологічну допомогу», стали «духовною опорою і підтримкою воїнів» [25, с. 230–231]. Г. Циганенко та Р. П'яста розробили практичні посібники-«путівники» для військовослужбовців та їхніх родин [38; 39].

Водночас попри значну увагу науковців до проблеми військового капеланства в Україні, слід відзначити, в нових суспільно-політичних умовах актуальним залишається дослідження специфіки співпраці традиційних Церков із ЗСУ щодо законодавчого регулювання та практики функціонування інституту капеланів на різних етапах.

Процес запровадження інституту військового капеланства прямо (чи опосередковано) пов'язаний із становленням інституцій Української держави від проголошення незалежності 1991 р. Напередодні проголошення незалежності України, 23 березня 1991 р. Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про свободу совісті та релігійні організації», який визначив, що «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» [21; 33]. Ця законодавча норма визначала, зокрема, й право військовослужбовців на дотримання власного релігійного світогляду, а відтак – на забезпечення духовної опіки з боку відповідної Церкви чи релігійної організації.

Однак на першому етапі становлення капеланства в Україні (1991–2008 рр.) майже десятиліття, упродовж 1991–2000 рр., в суспільстві, державних інституціях і Церквах та релігійних організаціях тривав процес усвідомлення можливостей забезпечення військовослужбовцям законодавчої норми про свободу віросповідання, а відповідно – налагодження співпраці Церков із Збройними Силами України. Фактично до 2000 р. так співпраця була без чіткої системи й мала непостійний характер [4]. Питання про задоволення релігійних потреб військовослужбовців було частково згадане в «Концепції соціально-психологічної служби» 1992 р., а пізніше також в «Концепції гуманітарного та соціального розвитку у Збройних силах України» 2004 р. [11, с. 3]. Характерно, що за результатами опитування священнослужителів і церковнослужителів, проведеного в 1992 р. Інститутом соціології Національної академії наук України, майже 80 % кліриків вважали корисною присутність священнослужителя в армії [4]. Однак лише в середині 1990-х рр. в управлінських структурах традиційних Церков почали формуватися відповідні органи по співпраці з військовими частинами задоволення релігійних потреб військовослужбовців.

Зародження військово-християнського руху в сучасній Україні почалося 12 травня 1994 р. у Львові на науково-практичній конференції «Духовно-гуманітарні проблеми розбудови Збройних Сил України», де відбулася спроба представників Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), Української Православної Церкви Київського Патріархату (УПЦ КП), Української Православної Церкви Московського патріархату (УПЦ МП) та Адвентистів сьомого дня (АСД) в присутності представників Міністерства оборону України створити постійний консультативний орган різних конфесій у справах душпастирства в ЗСУ [22; 37, с. 35; 40, с. 75]. Власне, з 12 травня 1994 р. у Львові розпочала свою роботу Міжцерковна рада з питань душпастирської діяльності у військових формуваннях, яка запропонувала встановити духовну опіку

для військовослужбовців у два етапи: на першому – через організацію духовної опіки військовим силам з боку місцевих церковних структур, на другому – шляхом запровадження капеланської військової служби [30, с. 186].

Уже з 1996 р. ієрархи традиційних Церков почали призначати відповідальних осіб для забезпечення душпастирської опіки військовим. На початку 2000-х почали будівництво, відновлення і початок закладання храмів на території військових частин або біля них. Зокрема, в УГКЦ було створено синодальний відділ по взаємодії зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями України. Подібні структури та посади були створені і при УПЦ, УПЦ КП, РКЦ та УАПЦ [30, с. 186–187].

З 1997 р. Синод єпископів УГКЦ визначив єпископа Михаїла (Колтуна) уповноваженим «у справах капеланства і духовної опіки військовослужбовців усіх родів військ України», а згодом призначив керівником новозаснованого 3 жовтня 2006 р. Департаменту патріаршої курії УГКЦ у справах душпастирства силових структур України [3; 9]. Метою цього департаменту курії УГКЦ визначено «створення постійно діючої системи забезпечення пастирської опіки військовим – вірним УГКЦ на всій території України та координація цієї діяльності» [9].

Під час Ювілейної міжнародної військово-християнської конференції (11–13 жовтня 2000 р.) представниками традиційних релігійних організацій (УГКЦ, РКЦ, УПЦ-КП, УАПЦ і УПЦ), попри непрості міжконфесійні відносини, було ухвалено рішення про створення Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнського військового братства, що юридично оформилося у грудні цього ж року [40, с. 76]. Це братство розробило концептуальні засади душпастирської опіки віруючих військовослужбовців, а також за його сприяння було організовано підготовку «капеланського резерву» для Збройних Сил України (обсягом 200 годин в межах 4-тижневої сесії на один рік), в рамках якого упродовж 2000–2005 рр. навчання пройшли близько 200 священників та семінаристів, а також пастирів та активістів різних конфесій [4; 22; 40, с. 76].

Відповідні кроки назустріч традиційним Церквам зробили й органи влади Української держави після Помаранчевої революції. Так, 21 квітня 2006 р. Міністром оборони України було підписано директиву за № Д-25 «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗСУ» [2, с. 7; 37, с. 35; 40, с. 76]. Метою цієї директиви було «забезпечення дотримання конституційних прав і свобод військовослужбовців Збройних Сил України, вимог законодавства України у сфері свободи совісті, недопущення стихійності у сфері взаємодії з представниками різних церков (релігійних організацій), врегулювання механізму задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців» [10].

Новий, другий за чергою, етап становлення військового капеланства в Україні розпочався у листопаді 2008 р., коли між Міністерством оборони України та Церквами і релігійними організаціями було підписано «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України». Головною метою цього документу було впровадження у ЗСУ ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства): «Забезпечення конституційного права особового складу на свободу совісті та віросповідання, створення здорового психологічного клімату у військових колективах, родинях військовослужбовців, посилення військово-патріотичного виховання, формування засад моральності та духовності, об'єднання зусиль війська і Церкви у належному формуванні багатого внутрішнього світу захисника Вітчизни та створення позитивної мотивації до військової служби» [4; 37, с. 35; 40, с. 76].

Наступним практичним кроком у співпраці війська і Церкви було утворення в 2009 р. консультативно-дорадчого органу – Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві

оборони України [37, с. 35; 40, с. 76]. Відтак поступово Міністерством оборони України було затверджено низку розроблених Радою у справах душпастирської опіки документів, які визначали чіткий механізм процесу забезпечення релігійних потреб для військовослужбовців, зокрема, «Концепцію душпастирської опіки у Збройних Силах України», затверджену від 22 квітня 2011 року, та «Методичні рекомендації органам військового управління щодо залучення священнослужителів тих церков (релігійних організацій), віруючі яких служать у Збройних силах України, до духовного, морально-етичного та військово-патріотичного виховання», затверджені в лютому 2013 року [37, с. 35].

У Концепції визначено, що «душпастирська опіка військовослужбовців – це вид пастирського служіння конфесії, спрямований на духовну опіку та задоволення релігійних потреб військовослужбовців і працівників Збройних Сил України, які, з огляду на характер виконуваної ними військової служби, у той чи інший спосіб зазнають обмежень у вільному сповіданні своєї релігії та потребують духовної опіки» [цит. за: 23, с. 95]. Основними завданнями душпастирської опіки військових ЗСУ було визначено: «навчання віруючих військовослужбовців основам віровчення; виховання любові до Бога, готовності до самопожертви заради Батьківщини і ближніх; розвиток у військовослужбовців стійких моральних якостей – справедливості, мужності, поміркованості, дисциплінованості, вірності своїм обов'язкам тощо; виховання почуття любові до Батьківщини, поваги до загальнолюдських цінностей, культурного та духовного надбання» [21а].

На засіданні Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України 5 червня 2013 року було затверджено «Кодекс військового священника (капелана)», в якому сформульовано 17 заповідей любові та принципів діяльності капеланів [20; 37, с. 35].

Потреба задоволення релігійних потреб військовослужбовців, визнана як з боку Церков, так і з боку держави, могла бути задоволена лише шляхом створення інституту військового капеланства. З цією метою було підготовлено законопроект «Про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах)», який у липні 2013 р. було внесено на розгляд до Верховної Ради України. Цю законотворючу ініціативу підтримала Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. Однак у процесі розгляду законопроекту в профільному парламентському комітеті з питань культури і духовності було прийнято рішення щодо його відхилення у зв'язку із низкою недоліків [4].

Третій період становлення військового капеланства в Україні на загальнодержавному рівні розпочався з початком агресії Російської Федерації проти України на початку 2014 р., що актуалізувала потребу реформування ЗСУ в цілому та запровадження інституту капеланства зокрема [4; 7, с. 67; 29, с. 132]. В той час, з квітня 2014 р., зароджується волонтерський рух капеланів в зоні Антитерористичної операції (АТО), який поступово стимулює органи державної влади до законодавчого врегулювання та інституалізації капеланства.

Вже 9–13 квітня 2014 року в Пущі-Водиці (Київ) Міністерство оборони України вперше в новітній історії провело навчання для військових капеланів, які займалися душпастирською опікою в ЗСУ. У заході взяли участь близько 50 представників УГКЦ, РКЦ, УАПЦ та Всеукраїнського об'єднання євангельських християн-баптистів, яким проведено низку лекцій щодо морально-психологічних і законодавчо-правових норм, практики надання першої медичної допомоги та інших сфер діяльності [26].

Відтак 2 липня 2014 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження № 677-р «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України, Національній гвардії України та Державній прикордонній службі», яким доручено відповідним держструктурам розробити та затвердити положення про службу військового

капеланства у вищезазначених силових структурах України, а Церквам надано можливість запропонувати священнослужителів для працевлаштування капеланами [4; 7, с. 67–68; 35]. Вже 7 липня 2014 р. наказом Міністерства оборони України № 320 «Про затвердження Положення про Управління з питань служби військового духовенства (капеланства) та Положення про територіальні відділення з питань служби військового духовенства (капеланства)» окреслено структурну організацію, основні завдання та функції керівної ланки капеланської служби, передбачено створення чотирьох територіальних відділень з питань служби військового духовенства (капеланства) – Західного, Північного, Східного та Південного [37, с. 36]. Відтак, поступово Міністерство оборони України затверджувало відомчі акти – Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній Гвардії України (24 березня 2016 р. за № 205), в Державній прикордонній службі України (10 жовтня 2016 р. за 1065) та у Збройних Силах України (14 грудня 2016 р. за № 685), а Міністерство економічного розвитку і торгівлі України 1 березня 2016 р. – внесло до Національного класифікатора професій нову професію за кодом КП 24460 «військовий священник (капелан)» [37, с. 36; 40, с. 77].

Упродовж 2014–2015 рр. здійснювалися законодавчі ініціативи у сфері капеланства – на розгляд Верховної Ради вносилося кілька законопроектів, зокрема за № 1153 від 2 грудня 2014 р. Ю. Мірошниченка, за № 2249 від 26 лютого 2015 р. та № 2993 від 3 червня 2015 р. С. Семенченко, але були відкликани та зняті з розгляду через втрату актуальності або низький рівень підготовки [40, с. 76].

Четвертий етап становлення інституту військового капеланства в Україні розпочався у 2017 р. із формування штатних посад у силових структурах. Вже 15 травня 2017 р. у бойових військових частинах та підрозділах розпочався набір військових капеланів на штатні цивільні посади працівників ЗС України, відтак посада військового капелана прирівнювалася до посади заступника командира полку чи батальйону [7, с. 68–69; 40, с. 77]. З цього часу штатний склад капеланів, за даними управління зв'язків із громадськістю ЗСУ, поступово зростає: якщо у квітні 2018 р. було заповнено 67 із 102 штатних посад капеланів, то вже 6 жовтня 2020 р. – із 130 посад військових капеланів укомплектовано понад 90, при цьому вони представляли п'ять релігійних організацій: ПЦУ – 59, УГКЦ – 20, УЄЦ – 6, Церква «Скинія» – 4, УПЦ МП – 1 [40, с. 77; 41].

Запровадження Служби військового духовенства (капеланської служби) шляхом введення штатних цивільних посад військових капеланів у ЗС України у травні 2017 р., на думку О. Ворощука, вказує на тенденцію зміни моделі душпастирської опіки військовослужбовців зі світської (етатистської) на європейську (німецьку) [7]. Така модель капеланства, як зауважив у своєму інтерв'ю о. Віталій Кузьмін, допомагає капеланам усвідомити їхню «поліфункціональність» у підтримці воїнів-захисників, особливо у формуванні їхнього морального духу, а значить, суттєво наближає Збройні Сили України до європейських стандартів [16].

Водночас фактичне запровадження інституту капеланства в ЗСУ, на думку В. Чернописької, дещо контрастувало із законодавчим регулюванням, вимагало прийняття спеціального Закону України, адже «такі питання, як правовий статус військового капелана, його підпорядкування, соціальне, фінансове та медичне забезпечення, мають бути предметом регулювання Закону...» [40, с. 77].

Це спонукало до продовження подання законодавчих ініціатив з питань регулювання інституту військового капеланства. Так, у квітні 2019 р. група народних депутатів (П. Унгурян, Ю. Соловей, О. Березюк та І. Луценко) подали до Верховної Ради України законопроект № 10244 «Про військове капеланство» [31]. Врешті, 6 червня 2019 р.

Верховна Рада України видала постанову № 2746-VIII «Про прийняття за основу проекту Закону України про військове капеланство», відповідно до якої державний законодавець прийняв законопроект у першому читанні за основу [34; 37, с. 36; 40, с. 77]. Однак процес законодавчого врегулювання функціонування інституту військового капеланства в Україні суттєво затягнувся в часі.

Врешті, 21 січня 2021 р. групою народних депутатів (Р. Костенко, І. Геращенко, І. Фріз та ін.) подано до Верховної Ради України законопроект, який далі пройшов необхідні законодавчі процедури та був прийнятий 30 листопада 2021 р. як Закон України за № 1915-IX. В умовах воєнного стану в Україні, пов'язаного із повномасштабною війною РФ проти України (з 24 лютого 2022 р.), Президент України В. Зеленський 15 березня 2022 р. підписав зміни до Закону України «Про Службу військового капеланства» (за № 2131-IX), якими фактично завершено законодавче регулювання та становлення інституту військових капеланів у Збройних Силах України [12].

Відтак нова сторінка історії військового капеланства в Україні пишеться в складних умовах війни РФ проти України, в якій українська нація прагне відстояти незалежність власної держави та загальнолюдські цінності свободи людини, зокрема і право на свободу віросповідання. За таких обставин військові капелани у своєму служінні Богові і народові підтримують моральний дух воїнів і суспільства, сприяють формуванню сучасної української нації.

Висновки. Процес становлення інституту військових капеланів в Україні, слід підкреслити, став результатом довготривалого процесу практичних кроків та теоретичного переосмислення ролі капеланів у формуванні духовно-моральних якостей і задоволенні духовно-релігійних потреб військово-службовців Збройних Сил України. Увесь історичний процес становлення інституту військового капеланства в Україні можна умовно поділити на п'ять етапів, кожен із яких характеризується специфікою виявлення ініціативи з боку Церкви та держави щодо запровадження капеланства у Збройних Силах України. Так, на першому етапі (1991–2008 рр.) ініціатива організації капеланства виходила спершу від Церков, а відтак – і представників армії, однак не мала чітких нормативних механізмів; на другому етапі (2008–2014 рр.) на основі Меморандуму про співпрацю (2008 р.) почали формуватися нормативні акти органів державної влади щодо налагодження співпраці із Церквами у сфері капеланства, а будь-які ініціативи щодо запровадження капеланства мали партнерський характер; на третьому етапі (2014–2016 рр.) інституалізація капеланства відбувалася під значним впливом волонтерського руху та поступового зростання підтримки державної влади у напрямку нормативного регулювання діяльності капеланів; на четвертому етапі (2017–2021 рр.) військове капеланство спершу запроваджується нормативними актами, а відтак набуває довшеного вигляду через прийняття спеціального закону. Відтак, п'ятий етап (з 2022 р.) позначений складними умовами повномасштабної війни РФ проти України, в якій військові капелани гідно виконують своє служіння Богові та Україні задля досягнення справедливого миру.

Список використаної літератури

1. Ващук М. М. Теоретико-правові аспекти утвердження інституту капеланства: до постановки проблеми // Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 14. Т. 2. С. 5-8. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19422/gum_14_t2_print_upd%20\(1\).pdf?sequence=1#page=5](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19422/gum_14_t2_print_upd%20(1).pdf?sequence=1#page=5)
2. Ващук М. М. Теоретико-правові аспекти інституалізації військового капеланства: досвід України та США // Модернізація законодавства та правозастосування: вимоги

- часу: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 6 грудня 2018 року. Тези наукових доповідей. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2018. С. 14-18.
3. Владика Михаїл Колтун. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-myhayl-koltun-51/>
 4. Владиченко Л. Досвід впровадження військового капеланства у Збройні сили України (17.10.2016). URL: https://risu.ua/dosvid-vprovadzhennya-viyskovogo-kapelanstva-u-zbroyni-sili-ukrajini_n81624
 5. Владиченко Л., Кожушко Т. Інституювання військового капеланства в Україні: акцент на діяльності католицьких церков // Українське релігієзнавство: бюлетень УАР. 2020. № 91. С. 83–109. DOI: <https://doi.org/10.32420/2020.91.2103>
 6. Ворошук О. М. Використання досвіду капеланського служіння в арміях іноземних держав у процесі становлення та розвитку інституту військового духовенства (капеланства) збройних сил України // The scientific heritage. Budapest, Hungary, 2021. No 62. С. 3–9.
 7. Ворошук О. М. Періодизація становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) збройних сил України у 1991–2017 роках та рекомендації щодо використання досвіду задоволення релігійних потреб військовослужбовців збройних сил України у сучасних умовах // The scientific heritage. Budapest, Hungary, 2021. No 79. С. 64–70.
 8. Гоголь В. В. Військове капеланство Української Греко-Католицької Церкви в Україні: сучасні виклики ХХ століття // Суспільні науки: напрями та тенденції до розвитку в Україні та світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16-17 липня 2021 року). Одеса, 2021. С. 30–36.
 9. Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ: Про нас. URL: <http://kapelanstvo.ugcc.ua/pro-nas/>
 10. Директива МОУ № Д-25 від 21 квітня 2006 р. «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗСУ» URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/direktiva-mou-pro-vporядkuvannya-pitan-zadovolennya-religijnih-potreb-viyskovosluzhbovcziv-zs/>
 11. Дробко Е. Державне регулювання у сфері забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України та створення інституту військового капеланства // Демократичне врядування : електрон. наук. фах. видання / Львів. регіон. ін-т держ. управління НАДУ при Президентові України. 2014. Вип. 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_19
 12. Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX «Про Службу військового капеланства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#n53>
 13. Здіорук С. І. Служба військових капеланів у Воєнній організації Української Держави: необхідність, можливості та перспективи: Аналітична записка (15.07.2014) // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/sluzhba-viyskovikh-kapelaniv-u-voenni-organizacii-ukrainskoi>
 14. Здіорук С. І. Проблеми організації служби військових капеланів України в умовах агресії Російської Федерації: Аналітична записка (17.08.2016) // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/problems-organizacii-sluzhbi-viyskovikh-kapelaniv-ukraini-v>
 15. Зелінський А. Соняхи. Духовність на час війни. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 128 с.
 16. Інтерв'ю з капеланом о. Віталієм Кузьминим, записане 02 травня 2022 року, в м. Івано-Франківськ; інтерв'юери – Василь Гоголь, Руслан Делятинський // Архів Науково-дослідного інституту історії Церкви ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого».

17. Калениченко Т.А. Фокус на капелані: формування ролі та місії душпастирів для військовослужбовців // Софія: гуманітарно-релігієзнавчий вісник. 2017. № 1(8). С. 20–28.
18. Калениченко Т. Формування образу військового капелана в Україні через призму контент-аналізу друкованих ЗМІ // Українське релігієзнавство: бюлетень УАР. Київ, 2015. № 76. С. 172–183. DOI: <https://doi.org/10.32420/2015.76.610>
19. Калениченко Т., Коханчук Р. Бути поруч. Основи військового капеланства для військових і волонтерів. 2-е видання, розширене і доповнене. Київ : Вид-во «Маханаим Принт», 2017. 64 с.
20. Кодекс військового священика (капелана) (опубліковано: 13.02.2015). URL: <http://kapelanstvo.ugcc.ua/kodeks-vijskovogo-svyashhenyka-kapela/>
21. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
- 21а. Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України (затверджено наказом Міністра оборони України 22.04.2011 № 220). URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczya-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/>
22. Коханчук Р. Історія (2004) // Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ. URL: <http://kapelanstvo.ugcc.ua/istoriya/>
23. Кривенко Ю. В. Діяльність військових капеланів за законодавством України // Прикарпатський юридичний вісник. 2014. Вип. 3(6). С. 90–100. URL: http://pju.nuoua.od.ua/v3_2014/09.pdf
24. Кушнірчук Я. В. Душпастирська опіка Збройних Сил і проблема створення військового капеланства в Україні // Наука. Релігія. Суспільство. 2011. № 3. С. 18–22. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/85538>
25. Матейко Н. М. Психологічні аспекти діяльності військових капеланів в АТО // Problems and tasks of modernity and approaches to their solution: VIII International Scientific and Practical Conference (March 02-05 2021, Tokyo, Japan). S. 230–232. URL: <https://isg-konf.com/problems-and-tasks-of-modernity-and-approaches-to-their-solution/>.
26. Міністерство оборони України вперше проводить навчання для військових капеланів українських церков та релігійних організацій (опубліковано: 09.04.2014). URL: <http://catholicnews.org.ua/ministerstvo-oboroni-ukrayini-vpershe-provodit-navchannya-dlya-vijskovih-kapelaniv-ukrayinskih>
27. Непіпенко Л. П. Ідентичність і капеланство в Україні // Честь і закон. 2013. № 45. Том 2. С. 82–87. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2013/2/45/144414>
28. Непіпенко Л. П. Військове духовенство (капеланська служба) в контексті соціокультурних реалій сучасної України // Scientific Journal Virtus. 2016. № 10 (December). С. 29–35.
29. Пилипів І., Деятинський Р. Інститут військових капеланів в Україні (XX–XXI ст.): етапи розвитку та роль у формуванні української нації // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 134. № 7. С. 129–134.
30. Підлісний А. Р. Про створення організації служби капеланів у Збройних Силах України // Військово-науковий вісник / Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. 2015. Вип. 23. С. 183–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2015_23_15
31. Проект Закону України від 23.04.2019 № 10244 «Про військове капеланство». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH7WK00A>
32. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України від 14.12.2016 № 685. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17>

33. Про порядок введення в дію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 № 988-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-12>
34. Про прийняття за основу проекту Закону України про військове капеланство від 06.06.2019 № 2746-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2746-19>
35. Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі від 02.07.2014 № 677-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80>
36. Решетніков Ю. Вітчизняний та зарубіжний досвід забезпечення релігійних потреб військовослужбовців // Державне управління та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 1(16). С. 211–219.
37. Скуріхін С. М. Правові основи церковного служіння в Збройних Силах України // Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1. С. 33–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/6>
38. Циганенко Г., П'яста Р. Путівник військовослужбовця та демобілізованого. Практичний посібник. Львів : Колесо, 2016. 64 с.
39. Циганенко Г., П'яста Р., Дідик Н. Любити, жити і чекати. Путівник для родин військових, які перебувають у зоні бойових дій. Львів : Колесо, 2018. 144 с.
40. Чоронописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності інституту капеланства: стан та перспективи // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2020. Вип. 46. С. 74–79. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.15>
41. Усе про військових капеланів: кількість, конфесії, зарплата (інфографіка). URL: <https://religionpravda.com.ua/?p=56471>

HISTORY OF THE FORMATION OF THE MILITARY CHAPLAINCY IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE (1991–2022)

Vasyl Gogol

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5236-885X>

PHEI «Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotousty»,

Faculty of Humanities, Department of Theology

Sofron Mudry str., 22, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ruslan Deliatynskyi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6020-7666>

PHEI «Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotousty»,

Faculty of Humanities, Department of Social Sciences and Humanities

Sofron Mudry str., 22, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine

The article highlights the process of transformation of views on the role of chaplains and the legislative formation of the institute of military chaplaincy from the declaration of independence of Ukraine (1991) to the final official institutionalization of military chaplaincy in the Armed Forces in the conditions of full-scale aggression of the Russian Federation in Ukraine (2022), the periodization scheme of the history of introduction is clarified. and legislative consolidation of the institution of military chaplaincy in the modern Armed Forces of Ukraine, which includes five stages.

It is proved that the process of formation of the institute of military chaplains in Ukraine, it should be emphasized, was the result of a long-term process of practical steps and theoretical rethinking of the role

of chaplains in the formation of spiritual and moral qualities and satisfaction of the spiritual and religious needs of servicemen of the Armed Forces of Ukraine.

The authors offer their own scheme of periodization of the historical process of the formation of the institution of military chaplaincy in Ukraine, each of which is characterized by the specificity of identifying an initiative on the part of the Church and the state to introduce chaplaincy in the Armed Forces of Ukraine. Thus, at the first stage (1991–2008), the initiative to organize the chaplaincy came first from the Churches, and then from the representatives of the army, but it did not have clear regulatory mechanisms; in the second stage (2008–2014), on the basis of the Memorandum on Cooperation (2008), normative acts of state authorities on establishing cooperation with churches in the field of chaplaincy began to be formed, and any initiatives to introduce chaplaincy were of a partnership nature; in the third stage (2014–2016), the institutionalization of chaplaincy took place under the significant influence of the volunteer movement and the gradual increase in the support of the state authorities in the direction of normative regulation of the activities of chaplains; in the fourth stage (2017–2021), the military chaplaincy is first introduced by normative acts, and then acquires a complete form through the adoption of a special law. Therefore, the fifth stage (from 2022) is marked by the difficult conditions of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine, in which military chaplains honorably perform their service to God and Ukraine in order to achieve a just peace.

Key words: chaplain, cleric, Law of Ukraine, Military Pastoral Service (chaplain service), institutionalization of chaplaincy, ATO/OOS, full-scale war.